Előry Vilma – H. Tóth Tibor – Gerstner Károly, Szóról – szóval

150 írás három szerzőtől a Magyar Katolikus Rádió műsorából

Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2026. 268 oldal

1. Előry Vilma, H. Tóth Tibor és Gerstner Károly közös kötete, a Szóról – szóval. 150 írás három szerzőtől a Magyar Katolikus Rádió műsorából a magyar nyelvről való közérthető, ugyanakkor tudományosan megalapozott gondolkodás értékes foglalata. A Tinta Könyvkiadó gondozásában megjelent 268 oldalas kötet a Magyar Katolikus Rádió azonos című műsorában elhangzott nyelvészeti jegyzetek válogatását, szerkesztett változatát tartalmazza. A három szerző a magyar nyelvtudomány eltérő, ugyanakkor egymást jól kiegészítő területeit képviseli: Előry Vilma elsősorban a nyelvhasználat és a nyelvi norma kérdései felől közelít a nyelvhez, H. Tóth Tibor a nyelvi tudatosság és a nyelvhasználati kultúra gyakorlati nehézségeit állítja előtérbe, míg Gerstner Károly a történeti nyelvészet, az etimológia és a szókészlettörténet kérdéseivel foglalkozik.

A rádiós közlésmód előnyei a kötet egészében érvényesülnek: az írások rövidek, világos szerkezetűek, egy-egy jól körülhatárolható nyelvi jelenség köré szerveződnek, ugyanakkor túlmutatnak az alkalmi ismeretterjesztés keretein. A szövegek szerkesztett kötetben egymást kiegészítve rajzolják ki a magyar nyelvről alkotott összetett képet. A nyelv társadalmi működése, a nyelvhasználat gyakorlati kérdései, valamint a szókészlet történeti rétegei egyaránt megjelennek, így az olvasó több nézőpontból is megközelítheti ugyanazt a jelenségvilágot. E tematikus sokszínűség a kötet nagy erőssége: a nyelv működését egyszerre mutatja be társadalmi, normatív és történeti nézőpontból.

A mű célközönsége elsősorban a művelt nagyközönség, ám tudományos megalapozottsága miatt a pedagógusok, újságírók, egyetemi hallgatók és a nyelvészet iránt érdeklődő olvasók számára is hasznos olvasmány lehet. A kötet egészét áthatja az a meggyőződés, hogy a magyar nyelv nem csupán kommunikációs eszköz, hanem kulturális örökség, közösségteremtő erő és a nemzeti önazonosság meghatározó hordozója. E gondolati keret adja meg a három szerző tanulmányainak közös alapját, miközben mindegyikük saját tudományos érdeklődésének megfelelően bontja ki a különféle témaköröket.

2. Előry Vilma írásai a kötet első nagy egységét alkotják, s már szerkezetükben is jelzik, hogy nem alkalmi nyelvészeti tárgyú jegyzetek laza sorozatáról, hanem átgondolt, egymásra épülő gondolatmenetről van szó. A szerző a nyelvet nem pusztán szabályrendszerként, hanem közösségi működésként, kulturális emlékezetként és identitásképző erőként értelmezi. Kiindulópontja a nyelv és a nyelvhasználat megkülönböztetése: míg a nyelv elvont lehetőségkészletként írható le, valódi létmódja a beszélők mindennapi nyelvhasználatában ragadható meg.

A fejezet nagy erénye, hogy a közérthető rádiós műfajt nem egyszerűsítésre, hanem világos fogalmi építkezésre használja. Előry Vilma a nyelvhelyesség, a nyelvi változás, az idegen szavak, a norma és az anyanyelvi közösség kérdéseit úgy tárgyalja, hogy közben mindvégig érzékelhető marad a tudományos megalapozottság. A *helyesség* fogalmát nem merev előírásként kezeli, hanem történeti, társadalmi és használati összefüggéseiben

mutatja be. Különösen fontos megállapítása, hogy a nyelvhasználat megfelelősége mindig helyzethez, közösséghez, beszélői szándékhoz és normakörnyezethez kötött.

Az idegen szavakról szóló részek a kötet legelőbb példái közé tartoznak. A szerző nem riogat az idegenes hatással, de kulturális jelentőségét sem becsüli alá. Az informatika, az internet és a közösségi média szókincsének bemutatásával érzékletesen mutatja meg, hogy az idegen szavak beilleszkedése fokozatos folyamat: az eredeti írásmódú alakoktól a magyar toldalékoláson és képzésen át a teljesen meghonosodott formákig több átmeneti állapot figyelhető meg.

Külön figyelmet érdemel a standardról és a közös nyelvváltozatról szóló gondolatmenet. Előry Vilma árnyaltan különíti el a *nemzeti nyelv,* az *irodalmi nyelv,* a *köznyelv,* a *közmagyar* és a *standard* fogalmát, miközben mindvégig a közösségi összetartozás kérdésére irányítja a figyelmet. A norma nála nem egyetlen, minden helyzetben érvényes mérce, hanem több szinten működő, változó szabályrendszer: léteznek csoportnormák, használati normák és a lassabban változó közös nyelvi eszmény is.

A második nagy egység, Az idő a nyelvben tematikailag oldottabb, mégis szervesen illeszkedik az előző részekhez. Az *idő* fogalmának nyelvi megjelenését a mindennapi kifejezésektől az igeidők rendszeréig vezeti végig, külön figyelmet fordítva a magyar múltidőhasználat történetére. A Petőfi-ünnephez kapcsolódó záró rész pedig egyszerre alkalmi tisztelgés és szótártörténeti kitérő: a Petőfi-szótár felidézésével a szerző a magyar lexikográfia egyik jelentős teljesítményére is ráirányítja a figyelmet.

Előry Vilma szövegeinek hangneme kiegyensúlyozott: egyszerre ismeretterjesztő, személyes és tudományosan megalapozott. A rádiós műfajból fakadó közvetlenség megmarad, de a nyomtatott forma sem válik esetlegessé. A fejezet erőssége éppen abban áll, hogy a nyelvről való gondolkodást nem szűkíti le hibákra és javításokra, hanem a nyelvet a közösségi lét, a történeti változás és a kulturális önértelmezés tágabb összefüggésében láttatja.

3. Míg Előry elsősorban a nyelv, a nyelvhasználat és a közösség kapcsolatának általános kérdéseit járja körül, H. Tóth Tibor írásai a sajtóban, a hivatali kommunikációban és a köznyelvben visszatérően megfigyelhető nyelvhasználati jelenségekre irányítják a figyelmet. Írásai a magyar nyelvművelés és nyelvi tanácsadás hagyományába illeszkednek: a szerző egy-egy szó, szókapcsolat vagy nyelvtani szerkezet elemzéséből kiindulva mutat rá a pontatlan, divatos vagy túlzottan idegenszerű nyelvhasználat jelenségeire.

A fejezet nagy erénye a gazdag példatár. Az elemzések alapját szinte minden esetben a médiából, a közéletből vagy a mindennapi nyelvhasználatból vett mondatok adják. A szerző olyan gyakran előforduló jelenségeket vizsgál, mint például az *-é* birtokjel használata, a *-ban/-ben* és *-ba/-be* ragok összemosása, az *aktuális,* a *biztosít* vagy a *komoly* szó túlhasználata, az idegen eredetű *abúzus* és *abuzál* térnyerése, illetve a különféle névutós szerkezetek pongyola alkalmazása. A nyelvhasználati kérdések tárgyalását részletes magyarázatok és javítási javaslatok egészítik ki, így a kötet a nyelvi ismeretterjesztés mellett gyakorlati kézikönyvként is hasznosítható.

Külön figyelmet érdemel a szerző szólásokkal és állandósult szókapcsolatokkal foglalkozó írásainak sora. *A jéghegy csúcsa*, az *ez csak hab a tortán* vagy a *kiugrasztja a nyulat bokorból* típusú szerkezetek elemzésével érzékletesen mutatja be, hogy a frazeológiai egységek jelentése és stilisztikai hatása mennyire függ megszilárdult formájuktól. Ezek

a fejtegetések túlmutatnak a hagyományos „hibajavításon”: a nyelvi hagyomány és a jelentésmegőrzés kérdéseit is érintik.

Az írások visszatérő motívuma az idegen szavak és a bürokratikus nyelv kritikája. H. TÓTH TIBOR számos esetben mutat rá arra, hogy az idegen eredetű vagy hivataloskodó kifejezések – például az *aktuális, becsatornáz, biztosít, plusz, trauma* stb. – gyakran nem pontosítják, hanem éppen elhomályosítják a közlést. A szerző álláspontja szerint a világos és árnyalt magyar megfelelő használata nem pusztán stílus kérdése, hanem az érthető és felelős kommunikáció alapfeltétele is.

Módszerét tekintve a fejezet erősen normatív szemléletű. A szerző következetesen különbséget tesz helyes és helytelen, szabatos és pongyola, választékos és igénytelen nyelvhasználat között. E megközelítés a kortárs nyelvtudomány egyes irányzataival természetesen vitába szállhat, ugyanakkor kétségtelen, hogy a kötet nem elméleti nyelvészeti tanulmánygyűjteményként, hanem ismeretterjesztő és nyelvhasználati útmutatóként kíván megszólalni. E célkitűzésének megfelelően a szerző minden írásában az érthetőség, a jelentésbeli pontosság és a stiláris igényesség szempontjait helyezi előtérbe.

H. TÓTH TIBOR írásai a kötet leggyakorlatiasabb részét alkotják. Rövid, jól tagolt jegyzetei a nyelvhasználat mindennapi kérdéseit állítják a középpontba, miközben következetesen képviselik az anyanyelvi tudatosság és a szabatos fogalmazás értékeit. A fejezet különösen hasznos lehet mindazok számára, akik munkájuk során rendszeresen hoznak létre nyilvános vagy félhivatalos szövegeket, és fontosnak tartják a világos, pontos és igényes nyelvhasználatot.

4. GERSTNER KÁROLY fejezete a magyar szókészlet történetének, szerkezetének és működésének alapvető összefüggéseit mutatja be közérthetően. Írásai a történeti nyelvészet, a lexikológia, az etimológia és a szóalkotástan eredményeit közvetítik szélesebb olvasóközönség számára, miközben következetesen a magyar nyelv változásának hosszú távú folyamatait helyezik előtérbe.

A szerző kiindulópontja, hogy a nyelv egyik legdinamikusabban változó része a szókészlet. Részletes betekintést ad, hogyan formálódott több ezer év alatt a magyar szókincs, miként öröklődtek az alapnyelvi eredetű szavak, milyen szerepet játszottak a különböző nyelvi érintkezések, valamint hogyan tükröződnek a szókészletben a társadalmi, gazdasági és kulturális változások. Az elemzésekből világosan kirajzolódik, hogy a magyar szókincs nem statikus örökség, hanem folyamatosan változó, nyitott rendszer.

A fejezet jelentős része a szóalkotás különböző módjait tárgyalja. GERSTNER részletesen ismerteti a szóképzés, a szóösszetétel és más szóalkotási eljárások működését, számos történeti és mai példával szemléltetve a folyamatokat. Különösen értékesek azok az elemzések, amelyek egy-egy szócsalád vagy képző jelentésmódosító szerepét vizsgálják. Az *írogat* és *irkál,* illetve az *irat* és *iromány* példáján keresztül a szerző azt is bemutatja, hogy a szóalakok közötti legapróbb különbségek is jelentős stílus- és jelentésbeli eltéréseket hordozhatnak.

Kiemelt helyet kap a magyar nyelv történetének egyik legfontosabb tudatos nyelvfejlesztő mozgalma, a nyelvújítás. A szerző árnyaltan mutatja be, hogy a 18–19. század fordulójának szóalkotási törekvései miként gazdagították a magyar szókincset, s hogyan váltak a kezdetben vitatott újítások a mai köznyelv természetes részévé. A nyelvújítás példái jól érzékeltetik, hogy a nyelv változása egyszerre épül hagyományra és megújulásra.

A tanulmányok másik fontos vonulata az etimológiai szemlélet. GERSTNER számos esetben tárja fel egyes szavak eredetét, történeti hátterét és jelentésváltozásait. Az olyan szavak elemzése, mint az *ember, ifjú* vagy *leány* nemcsak nyelvtörténeti érdekességeket kínál, hanem arra is rávilágít, hogy a mai beszélők számára egységesnek tűnő szavak mögött gyakran több ezer éves változástörténet húzódik meg. Hasonlóan tanulságosak a tulajdonnevek eredetével foglalkozó fejtegetések, amelyek a nyelv- és a művelődéstörténet összekapcsolódását szemléltetik.

Módszertanilag a fejezet a modern magyar történeti nyelvtudomány eredményeire támaszkodik. A szerző a nyelvi jelenségeket rendszerint történeti összefüggéseikben értelmezi, és az egyes szavak, szócsaládok vagy jelentésváltozások bemutatásán keresztül vezeti el az olvasót általánosabb nyelvtörténeti tanulságokhoz. Az ismeretterjesztő cél és a tudományos hitelesség sikeresen egyensúlyban marad.

GERSTNER KÁROLY fejezete a magyar szókészlet történetének és működésének átfogó bemutatását nyújtja. Írásai nem elsősorban nyelvhelyességi kérdésekre keresnek választ, hanem arra mutatnak rá, miként épül fel, változik és gazdagodik a magyar nyelv szókincse. A fejezet legnagyobb értéke abban rejlik, hogy az olvasót a szavak mögött rejlő történeti, kulturális és gondolkodástörténeti összefüggések felismerésére ösztönzi, ezáltal a nyelvet nem pusztán kommunikációs eszközként, hanem a magyar műveltség egyik legfontosabb hordozójaként láttatja.

5. A Szóról – szóval című kötet sikeresen ötvözi a tudományos megalapozottságot és a közérthető ismeretterjesztést. A három szerző eltérő szakmai érdeklődése és szemléletmódja nem széttartóvá, hanem termékenyen sokszínűvé teszi a művet. A kötet így a magyar nyelv múltját, jelenét, illetőleg működésének különböző rétegeit egyaránt bemutatja.

A rádiós jegyzetekből összeállított írások megőrizték eredeti közvetlenségüket és olvasmányosságukat, ugyanakkor a szerkesztett kötet formájában egységesebb, átgondoltabb egészet alkotnak. A szerzők következetesen törekednek arra, hogy a nyelvészeti kérdéseket közérthető formában tárgyalják, miközben nem mondanak le a fogalmi pontosságról és a tudományos hitelességről sem. Ennek köszönhetően a kötet nemcsak széles körben teszi hozzáférhetővé a nyelvészeti ismereteket, hanem hozzájárul az anyanyelvről való tudatos gondolkodás erősítéséhez is.

Az írások nagy értéke, hogy rajtuk keresztül a magyar nyelvet nem csupán nyelvi rendszerként, hanem kulturális örökségként, közösségteremtő erőként és történeti folyamatként is szemlélhetjük. A nyelvről szóló közbeszédben gyakran háttérbe szoruló összefüggésekre irányítja rá a figyelmet, miközben az olvasót saját nyelvhasználatának tudatosabb megfigyelésére és értelmezésére ösztönzi. A kötet ezért a szűkebb szakmai érdeklődésen túl a magyar nyelv és kultúra kérdései iránt fogékony olvasóközönség szélesebb rétegeihez is szólhat.

Összességében a Szóról – szóval olyan hiánypótló vállalkozás, amely méltó módon folytatja a magyar nyelvről szóló igényes ismeretterjesztés hagyományát, és meggyőzően bizonyítja, hogy a nyelvészeti ismeretek közérthető formában is sikeresen közvetíthetők a 21. századi olvasó számára.

FERENCZI GÁBOR
Magyarságkutató Intézet